

КОНЦЕПТ ЯК ГОЛОВНА ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В АНАЛІЗІ ТЕРМІНОСИСТЕМ (НА МАТЕРІЯЛІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ХОЛОДИЛЬНОЇ ТЕХНІКИ)

© Южакова О., 2010

У статті визначено базове поняття когнітивної лінгвістики — концепт, звернено увагу на його багатозаровість, оцінено пропозиції щодо способів його дослідження, а також показано використання концептуального аналізу як методу, застосовного до розгляду термінних одиниць, зокрема термінів галузі холодильної техніки.

Ключові слова: концепт, терміноконцепт, концептосфера, термін холодильної техніки.

The article determines the basic notion of cognitive linguistics, namely «the concept», as well as focuses on the concept multi-level structure, considers the suggestions concerning the methods of its research and displays the ways this analysis can be applied to the term units in the field of refrigeration engineering.

Keywords: concept, term concept, concept sphere, refrigeration engineering term.

Перспективність і актуальність дослідження терміносистем за допомогою методів когнітивної лінгвістики наразі не підлягає сумніву, оскільки мовні й когнітивні структури взаємодіють між собою (дійсність — думка — мова), і через мову можна збагнути якою мірою принципи осягнення світу людиною, радше, оброблення нею інформації, що надходить іззовні. Природно, що термін, зокрема технічний, можна розглядати як результат такого оброблення, бо на рівні свідомості йому відповідає певна когнітивна структура, що стає підставою для ословлення, і лише частина тієї структури перетворюється на вербальний знак. Цей процес дістав назву концептуалізації, у результаті чого створюється концептуальна система, складниками якої стають концепти — «інформаційні структури свідомості, різносубстратні за способами формування та представлення знань про певні об'єкти і явища» [1, с. 258].

Отже, у статті описано, як за допомогою фундаментального поняття когнітивної лінгвістики — концепту — можна аналізувати термінну лексику. З цієї метою вважаємо за доцільне визначити поняття *концепт* (оскільки й дотепер з-поміж ученими немає усталеного погляду на це явище), звернути увагу на його багатозаровість, оцінити пропозиції щодо способів його дослідження, показати застосовність такого аналізу до термінних одиниць на матеріалі термінів галузі холодильної техніки (ХТ).

У визначенні концепту ми спирались на праці, що відповідають нашому розумінню цього поняття. Так, С. Аскольдов, один із засновників вчення про концепт, визначає його як «мисленневе утворення, яке заміщує нам у процесі думання неозначену множинність предметів того самого роду» [2, с. 269]. Концепт, на його думку, не завжди є заміником реальних предметів, він може замінити певні частини предмета чи реальних дій, як, наприклад, концепт «справедливість», і, загалом, замінити різного роду вельми точні й суто мисленневі функції. Такі, наприклад, математичні концепти [2, с. 270].

Визначаючи різновиди концептів (пізнавальних і художніх), С. Аскольдов, з одного боку, підкреслював їх єдність («концепти пізнавального характеру лише на перший погляд зовсім далекі від поезії. Насправді вони підземним корінням живлять своїми значеннями ірраціональну та неозначену стихію поетичних слів і прийомів» [2, с. 268]), а з іншого — розмежовував їх таким чином [2, с. 274, 275].

Пізнавальний концепт

1. Концепт суспільний.
2. Психологічно простий.
3. Не домішуються почуття, бажання, взагалі щось ірраціональне.
4. Стосується множинної предметності, ідеальної або реальної.
5. Неозначені можливості підпорядковані законам логіки або вимозі відповідності до реальної дійсності.
6. Скерований на конкретні уявлення, що є складниками його логічного «родового» обсягу.
7. Виконує номінативну або дефінітивну функцію. Не має ніякої (або малу) внутрішньої спорідненості зі своїми внутрішніми смислами.

Художній концепт

1. Концепт індивідуальний.
2. Психологічно складний.
3. Це комплекс почуттів, бажань, ірраціонального.
4. Не завжди стосується множинної предметності.
5. Наявний зв'язок елементів, скерований на прагматику художньої асоціативності.
6. Тяжіє до потенційних образів і скерований на них. Вільний від рамок логічного визначення.
7. Це символи, які мають внутрішній органічний зв'язок зі своїми значеннями.

Про різні типи концептів йдеться й у монографії Р. Павільоніса, проте він здійснює їх поділ на іншій підставі: 1) можливість бути спостережуваними; 2) реальні та гіпотетичні [3, с. 102] («...Побудовані через посередництво мови концептуальні структури, радше, належать до можливого, ніж до актуального досвіду індивіда. Вони репрезентують інформацію, яку без мови неможливо ввести в концептосферу. Це може бути інформація як про *принципово спостережувані* в дійсності, проте недоступні спостереженню індивіда об'єкти, так і про *принципово чи непринципово неспостережувані, або гіпотетичні об'єкти*. У цьому значенні концепти, закодовані вербальними символами («вода», «червоне», «біжить» і т. ін.), відрізняються від концептів, що кодують символами «ентропія», «кентавр», «демократія», $\sqrt{1}$ та ін.» [3, с. 114]).

Розвиваючи думку С. Аскольдова, Ю. Степанов розглядає концепт як «ментальні утворення», як «згустки культурного середовища у свідомості людини», наголошуючи на єдності світів — матеріального й духовного [4, с. 40]. Концепт — це те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. З іншого боку, — це те, через що людина, яка не є творцем духовних цінностей, сама входить до культури, а іноді впливає на неї [4, с. 40], тобто концепт — головна комірка культури в ментальному світі людини [4, с. 41]. У такому розумінні концепту роль мови є другорядною, оскільки вербалізується лише його частина як згустку культури [5, с. 32].

Учений В. Карасик розрізняє концепти за сферами людської діяльності: «концепти є первісними культурними утвореннями, які транслуються в різні сфери буття людини, зокрема, у сфери переважно поняттєві (науку), переважно образного (мистецтво) і переважно діяльнісного (побут, життя) освоєння світу» [6, с. 6]. Мовознавець А. Бабушкін також розуміє концепт як «будь-яку дискретну одиницю колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу, що збережена в національній пам'яті носіями мови у вигляді пізнаного, вербально позначеного субстрату» [7, с. 95].

«Концепти виникають у свідомості людини не тільки як натяки на можливі значення..., тобто концепт впливає безпосередньо не із значення слова, а є відгуком на попередній мовний досвід людини загалом — поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний і т. ін.» [8, с. 282].

Усе це дозволяє зробити висновок про те, що концепт — посередник між словом і дійсністю. Такого погляду дотримується О. Кубрякова («...це певний окремий смисл, певна ідея, що є в нашій свідомості, але головне — що така ідея існує як оперативна одиниця в мисленневих процесах, причому одиниця, що виступає як гештальт — як цілком самостійна і чітко відокремлена від інших сутність. Як і всі гештальти, вони за потреби демонструють власне членування, ознаки, свій склад і т. ін., таким чином, можуть бути миттєво замінені тими концептуальними структурами, які вони колись інтегрували в єдиний концепт, єдине поняття або уявлення, репрезентацію в ментальному лексиконі» [9, с. 316]).

У своєму погляді на концепт О. Кубрякова посиляється на думку Дж. Лакоффа про те, що гешталти складаються з частин, але не зведені до їх сукупності, що гешталти — структури, які використовуються у процесах — мовних, мисленневих, перцептивних, моторних та ін. [9, с. 316, 317]. Звідси уявлення про концепти як про кванти структурованого знання, про можливість вилучити з концепту різні ознаки, виокремити його різні шари та й описати його як структуру [9, с. 317], оскільки «до біопроеграми людини входить здатність утворювати концепти» (вислів Я. Ньютона за кн. [9, с. 71]).

Таким чином, концепт можна визначити як «процес творення смислів про об'єкти пізнання, процес побудови інформації про них. Ця інформація про відносно актуальний або можливий стан речей у світі і є «сміслом» або «концептом» (широке тлумачення)... У вузькому значенні концепт тлумачать як інтенціональну функцію, що визначає множинність об'єктів або предметів; значеннями такої функції можуть бути об'єкти (предмети) дійсного або можливого світів», причому система концептів передбачає обов'язкову наявність первісних концептів як необхідну умову її побудови [3, с. 102]. Вважаємо, що таким первісним концептом в галузі ХТ є термін *холод*, що групує навколо себе близько 100 термінних одиниць з коренем *-холод-* (*холодильний, холодильник, холодильщик, охолодження, доохолодження, недоохолодження*) або з терміноелементом *холод*, що є синтаксично стрижневим словом неодночленного терміна (*помірний холод*).

Звідси *терміноконцепт* технічної сфери людської діяльності — оперативна одиниця технічного знання, яка має власний зміст, відображений у концептуальних ознаках, що позначено в мові відповідними лексемами, які утворюють цей концепт, що водночас є «цеглиною» (елементом, одиницею) певної техносистеми, із властивою їй етнокультурною специфікою.

О. Кубрякова підкреслює важливу відмінність у розумінні концепту культурологами і когнітологами. Культуролог наголошує на нечисленності концептів культури (на думку Ю. Степанова, їх 4–5 десятків) [4, с. 7]. Для когнітолога — всі чи майже всі слова є знаками існування концепту, тобто смислу, навколо якого організуються категорії [9, с. 318]. Прихильником цього погляду є авторка статті: всі терміни є частиною певного терміноконцепту, і структура знання — це насамперед об'єднання концептів [9, с. 322].

Якщо існують точки дотику теорії номінації і когнітивізму, а «поведінку людини визначає сукупність її знань і досвід, а також система цінностей», то саме когнітивний аналіз допоможе «вийти за рамки власне мовних спостережень і будувати припущення про те, як влаштований людський розум...» [9, с. 338]. Отже, побудова концептів будь-якої наукової галузі дасть змогу схематично встановити фаховий (професійний) складник концептосфери людини (зокрема, інженера-енергетика в галузі ХТ, інакше — в галузі штучного холоду — ШХ), що є частиною загальної концептосфери цієї людини і водночас становить частину на тлі концептосфери національної мови, а також, у нашому випадку, є частиною на фоні концептосфери технічної галузі людських знань. Так, на схемі, яку зроблено згідно з теорією Е. Рош на підставі фахових знань з ХТ й у якій залежно від рівня узагальненості в її вертикальному аспекті розрізняють *категорійні* (суперконцепти), *базові* та *опорні* концепти, виокремлено професійний складник концептосфери інженера ХТ.

Загалом, когнітивні лінгвісти пропонують різні підходи до аналізу концептів. Розгляньмо деякі з них із позицій доцільності використання в розгляді термінолексики.

1. *Перший підхід*. Якщо слово своїм значенням є частиною концепту, то дослідити його доречно через слово, оскільки концепт — відносно стійкий слід об'єкта дійсності, пов'язаний зі словом безпосередніше від значення, у якому є багато різних нашарувань до основного змісту — ядра [5, с. 30]. На підставі цього можна виявити структуру концепту, відділивши ядро від периферії.

За А. Бабушкіним, концепт вербалізується, і набір сем дасть змогу вивчати когнітивні параметри слова [7, с. 30–31], тобто варто аналізувати концепт як когнітивну одиницю, що складається з різних сем. Ю. Степанов пропонує трикомпонентну модель концепту, яка містить: (1) основну, актуальну ознаку; (2) додаткову або кілька додаткових «пасивних» ознак, уже не актуальних, проте «історичних»; (3) внутрішню форму, що звичайно не усвідомлюється, а залишилась у зовнішній, словесній формі [4, с. 44–46].

Суперконцепти, або категорійні концепти

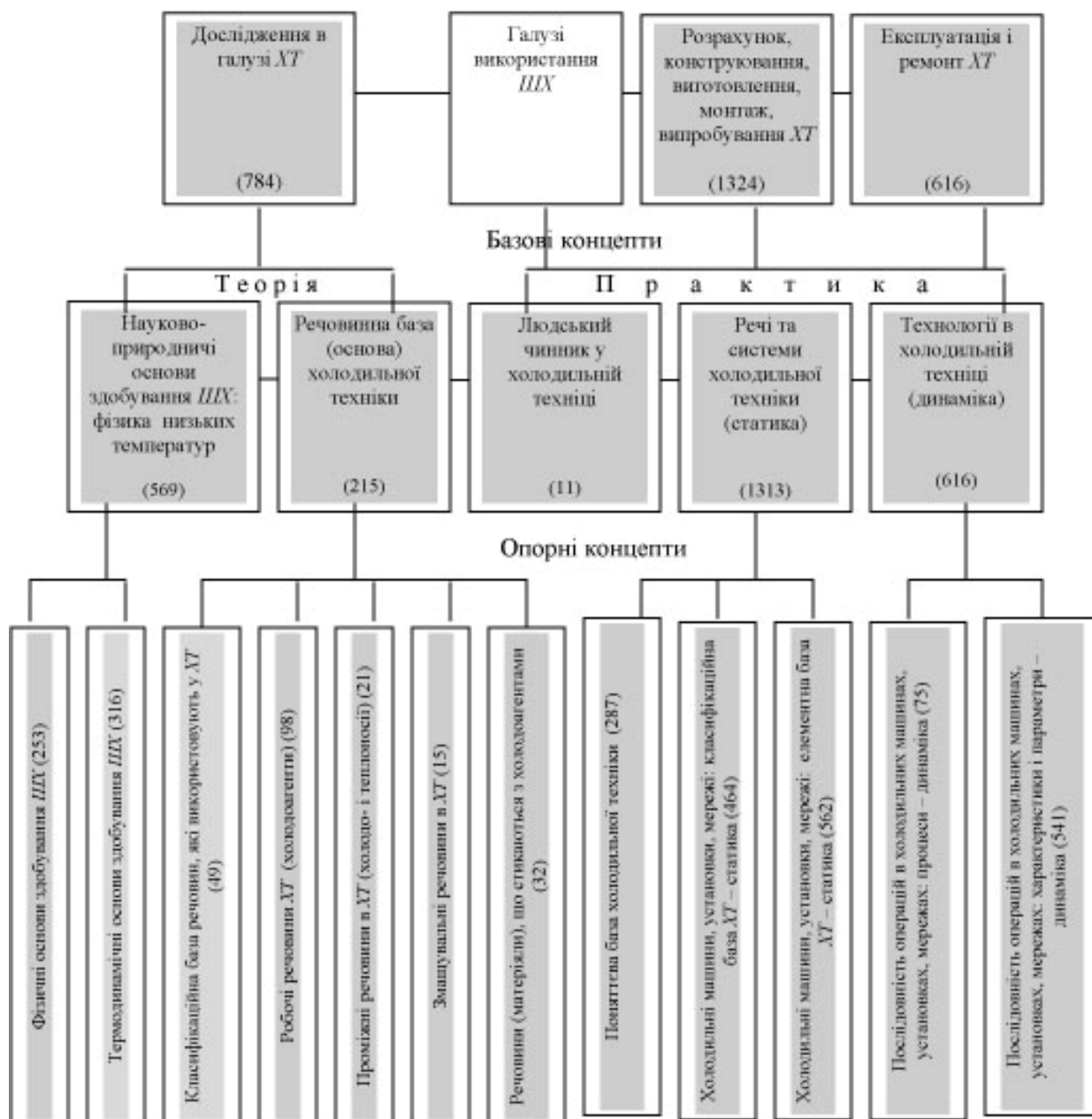

Рис. 1. Концептуальна схема термінології, пов'язана зі сферою ХТ (2724 одиниці)

Примітка: «Сірі» заштриховані чотирикутники означають, що цю галузь дослідила авторка статті.

Трансформуючи модель Ю. Степанова, побудуємо трикомпонентну модель концепту *холод* як загальнозживаного слова й головного терміна галузі ХТ (і разом з тим гіпотетично як субконцепту 1 порядку за схемою, що стосується опорного концепту *Фізичні основи здобування ШХ*), розуміючи під пасивною ознакою концепту фаховий складник, невідомий для непрофесіоналів, проте не «історичний»:

✓ головна ознака — *прямі значення*: низька температура навколишнього середовища, дуже холодна погода; потік, струмінь, що має низьку температуру; місце з низькою температурою; низька температура чого-небудь; температура, нижча від нуля; час, пора, що відзначаються тривалими морозами, низькою температурою; *переносні значення*: стан цілковитої байдужості, інертності; відчуття самотності, порожнечі, безнадії; безпристрасне ставлення до когось; відсутність зацікавлення, цілковита байдужість [10, с. 1349]; до речі, концепт *холод* лежить в основі концепту *страх* [5, с. 40];

✓ пасивна ознака: *холод* як термін є фізичною величиною, адже «це тепло, яке необхідно забрати від охолоджуваного продукту з метою зниження і подальшого підтримання його температури як нижчої, порівняно з температурою довкілля» [11, с. 68], тобто він визначає процеси зниження температури;

✓ внутрішня форма слова: порівнюючи слова *холод* — *холодний* — *холодно* — *холодити* — *холодильний* — *холодильник* — *холоднеча* — *холодити* — *холодина* — *холодити* і т. ін., підсумуємо, що в їх інтенціоналі є сема «низька температура» або «зниження температури», причому, як правило, за винятком термінів, більшість слів з коренем *-холод-* не позбавлена конотаційно-оцінних значень на рівні «приємно/неприємно»: *холодок*, *холодюга*, *холоднючий* тощо.

Не менш цікавий підхід до аналізу структури концепту пропонує В. Карасик [6, с. 3], який розглядає концепт як окремі оперативні одиниці різного обсягу, а не як компоненти єдиного концепту:

- активний шар: під цим поняттям вчений розуміє «головні актуальні ознаки, відомі кожному носію культури і значущі для нього», які входять до загальнонаціонального концепту;

- пасивний шар містить «додаткові ознаки, актуальні для окремих носіїв культури», вони належать концептосферам окремих субкультур;

- внутрішня форма концепту, звичайно, «не усвідомлювана в повсякденному житті, відома лише спеціалістам, але вона визначає зовнішню, знакову форму вираження концептів. Для більшості носіїв культури вона не є частиною концепту, а лише одним із детермінувальних його культурних компонентів».

Отже: 1) до активного шару входять усі словникові значення слова *холод*, вказані вище; 2) пасивний шар концепту *холод*, мабуть, відомий народам Півночі, ученим, що працюють за Полярним колом, в Арктиці, в Антарктиці тощо, але невідомий носіям мови, що не належать до цих спільнот, груп; 3) внутрішній шар терміна *холод* як детермінованого поняття тлумачимо з позицій інженера-холодильщика, що розуміє його зміст, розрізняє зони *помірного/глибокого холоду* і т. ін. Подібні додаткові значення для непрофесіоналів не входять до складу концепту *холод*, хоч певна інформація про ШХ відома всім носіям мови.

Дослідниця Р. Фрумкіна [12] пропонує репрезентувати концепт як структуру, що має ядро і периферію, причому ядро концепту, на її погляд, становлять словникові значення лексеми (план змісту), а периферію — суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації. Тоді, за Р. Фрумкіною, до ядра концепту *холод* входять всі словникові тлумачення, зокрема й термінологічні дефініції, до периферії — решта тлумачень зі специфічними конотаціями й асоціаціями, що подано нижче.

Ядро концепту *холод*:

- низька температура довкілля;
- (*перен.*) інертність, самотність;
- (*перен.*) порожнеча, безнадія;
- (*перен.*) байдужість, безпристрасність;
- (*спец.*) штучний холод;
- (*спец.*) помірний холод;
- (*спец.*) глибокий холод;

Периферія концепту *холод*:

- кидає то в жар, то в холод;
- і в очах твоїх холод і лють;
- холод пробігає поза плечима;
- холод не терпить голод;
- стукати зубами від холоду;
- «І діє у душі якийсь таємний холод,
коли вогонь кипить в крові» (М. Лермонтов) тощо.

Периферія, мабуть, надто велика, а може, й нескінченна, оскільки *холод* викликає в кожній людини багато асоціацій. Услід за Р. Фрумкіною, В. Маслова також розрізняє ядро й периферію концепту [5, с. 45] і радить його аналізувати, виконуючи такі дії в певній послідовності: 1) визначити референтну ситуацію, до якої належить певний концепт; 2) встановити місце концепту в мовній картині світу й мовній свідомості нації, спираючись на енциклопедичні та лінгвістичні словники (словникову дефініцію дослідниця тлумачить як ядро концепту); 3) звернутися до його етимології та врахувати її особливості; 4) залучити різні концепти для подальшого аналізу; 5) порівняти результати з аналізом асоціативних зв'язків стрижневої лексеми ядра концепту [5, с. 45, 46].

На підставі наведених підходів до аналізу концепту визначаємо послідовність дій, відновлюючи терміноконцепт *холод*, для чого, на нашу думку, треба: 1) встановити словникову дефініцію спеціального терміна та галузь його використання; 2) звернутися до етимології терміна за умови його однокомпонентності; 3) залучити до аналізу різні контексти з цим концептом, особливо в тому разі, якщо термін вживають у суміжних галузях; визначити особливості вживання; 4) порівняти смисли досліджених концептів і зіставити подібний аналіз із стрижневою лексемою ядра концепту. В остаточному варіанті структура (модель) концепту *холод* набуде такого вигляду:

1) словникову дефініцію терміна *холод* подано вище ([10, с. 1349; 11, с. 68]);

2) етимологія слова *холод*: «хо́лод, *род. п.* -а, холодный, холоден, холодна, холодно, *укр.* холод, холодний, *блр.* холод, *ст.-слав.* хладъ, *болг.* хлад (-ът), *сербохорв.* хлад, *род. п.* хлада, *словен.* chlád, *чеш., слов.* chlad, *польск.* chłód, *род. п.* chłodu, *в.-луж.* khłódk «тьнь», *н.-луж.* chłódk || Вероятно, форма с вариантным kh- в начале слова, родственная *гот.* kalds «холодный», *лат.* gelidus (и.-е. *geldh-); и.-е. *gheld- представлено в *др.-инд.* hlā́datē «освежается», prahlā́das «освежение, наслаждение», *kalt- — у *лит.* šáltas «холодный», *осет.* sald «холод», *авест.* sarəta- — «холодный» [13, с. 256]. Слово на позначення концепту *холод* існувало ще в давньоіндійській мові, попри те що саме поняття, можна передбачати, виникло набагато раніше і за ці часи помітно не змінило свого інтенціоналу, до якого лише після термінологізації увійшла сема — «тепло, яке необхідно забрати у тіла...»;

3) цей термін (*холод*) не вживають у суміжних галузях (кріогенна техніка, технічна термодинаміка) з іншим значенням, проте значення загальнолітературного слова *холод* і терміна не збігаються. *Холод* для неспеціалістів асоціюється з температурою широкого діапазону (наприклад, починаючи від +18 — зауваження влітку: «Який холод, сьогодні тільки +18!») і закінчуючи низькою температурою –50° С), яку відчуває людина рецепторами своєї шкіри. На підставі проведеного експерименту, у якому взяли участь 144 студенти, з-поміж яких 72 — майбутні фахівці-холодильщики, зареєстровано: жодний студент, що не навчається в Інституті низькотемпературної техніки і технології, визначаючи концепт *холод*, не висловив думку про те, що це «тепло, яке слід забрати у тіла з метою...». До того ж загальноновживане слово *тепло*, радше, *теплота*, є антонімом до загальнолітературного слова *холод*, проте терміноодиниці перебувають в інших семантичних зв'язках. Так, «теплотою» процесу називають зміну енергії тіла за рахунок мікроподії на молекулярному рівні, яка виникає при різниці температур між тілом і джерелом *тепла* [14, с. 31]. «*Теплота* буває додатною (яку підводять до тіла) і від'ємною (яку відводять від тіла) [14, с. 32]». Від'ємна (негативна) *теплота* — це і є *холод*, тому терміноодиницю *тепло* характеризуємо як гіперонім до терміна *холод*, а *негативне* і *позитивне тепло* — як еквоніми, що становлять антонімічну пару і мають спільний гіперонім. (До речі, *тепло* і *теплота* в термінному значенні перебувають у синонімічних зв'язках, слугуючи прикладом ономазіологічних варіантів [15, с. 163], однак і дотепер між ученими-фізиками тривають дискусії, який термін уважати за офіційний, який — за його розмовний варіант);

4) на відміну від уживання терміна *холод* нефхівцями, для спеціалістів він: а) виступає як визначення продукту, результату, що утворюється у процесі відбирання тепла, а не як зрозуміле зниження температури надворі, зумовлене метеорологічними причинами; між іншим, природний холод набагато менше використовують у ХТ порівняно зі штучним; б) виступає як термінне визначення, у якому чітко окреслено умови, за яких йдеться саме про *штучний холод* (температура, нижча від температури довкілля), на противагу холоду взагалі, який можна відчути навіть у спеку під час певних захворювань, перебуваючи в певному емоційному стані тощо; в) виступає як вербалізований концепт, пов'язаний з терміном *штучне охолодження*, для здійснення якого, на погляд фахівця, треба увести деякого посередника — компенсаційний процес, тобто необхідно витратити механічну роботу або здійснити інший процес, еквівалентний за здатністю здійснювати роботу; так у фахівця мисленнево породжується зв'язок з певними фізичними концептами і/або пристроями ХТ, які характеризують чи забезпечують цей процес відбирання тепла, наприклад, із *СОР* — *коефіцієнтом перетворення*; з *холодильною машиною*, *установою*, *дроселем*, *холодильним випарником*, *охолоджувачем*, *льодом*, *морозильною камерою* тощо; у непрофесіонала таких асоціацій не виникає. Отже, термін *холод* слугує стимулом, який викликає у спеціаліста «фахові» асоціації, активізує знання про перебіг охолодження, що відбувається в означеному пристрої за певних умов і має відповідні характеристики і параметри. У нефхівця виникають асоціації, спричинені зниженням температури довкілля, неприємним внутрішнім станом або погіршенням міжособистісних стосунків.

Усе вищевисловлене підтверджує думку А. Бабушкіна про те, що «концепти неоднорідні за своєю структурою» [7, с. 95]. Думку про різношаровість концепту поділяє і В. Карасик, який висуває ідею багатомірності концепту, розрізняючи в ньому раціональні та емоційні, абстрактні й конкретні компоненти. «У такому плані, — вважає він, — протиставляються: 1) об'єктивний потенційний зміст або концепт; 2) змістовий мінімум, що переважно поданий у словниковій

дефініції та слугує для актуалізації концепту, але для актуалізації завжди часткової та суб'єктивної стосовно змістового потенціалу; і 3) конкретизація змістового мінімуму, яка виявляється в 3.1.) тематизації, що залежить від досвіду людини, оскільки чим освіченіша людина, тим ближчий тематизатор до змістового мінімуму в ідеальному зразкового мовця; і 3.2.) прагматизації (досвід людей різний: що відчуває один, не обов'язково відчує інший; сюди належать статусно-рольові, етноспеціальні обертони мовних реалій)» [6, с. 7].

Беручи за основу положення про те, що концепти розбіжно «поводять себе» у своїх різних шарах, в яких вони неоднаковою мірою реальні для людей певної культури [4, с. 45], можна прослідкувати складну взаємодію побутової концептосфери неспеціаліста з ХТ та концептосфери фахівця з ХТ (його концептуалізованої предметної галузі) на прикладі терміноконцепту *холод*. Отже, спочатку було побудовано гіпотезу про відмінності в тлумаченні цих термінів професіоналами і непрофесіоналами. Другий етап полягав у безпосередньому підтвердженні/спростуванні нашої гіпотези, для чого було проведено анкетування студентів — майбутніх спеціалістів зі ШХ, та студентів, які навчаються на інших факультетах Одеської державної академії холоду — комп'ютерників, екологів та ін., що описано вище. У результаті експериментально доведено, що фахівець, визначаючи термін *холод*, виходить із концепту *тепла*, гіперонімічного концептові *холод*, через те що його тлумачать як *негативне тепло*, що якнайбільше підтверджується висловом Спінози: «Omnis determinatio est negatio» (будь-яке означення є заперечення), тимчасом як неспеціаліст обмежує пояснення його «зниженням температури» доквілля.

2. Другий підхід до аналізу концепту полягає у виокремленні різновидів його репрезентації та перегляді термінолексики на підставі класифікації А. Бабушкіна, сутність якої зводиться до такого положення: якщо визнати за концептом ідеальний зміст, будь-яку мисленнєву сутність, що має єдиний зміст [7, с. 35] як за посередником між дійсністю і словом (*Дійсність* (картина світу) → *Концепт* → *Слово* (мовна картина світу)), то можна дослідити концепт як: 1) мисленнєві картинки (концепти-мисленнєві картинки виникають там, де є сенсорне сприймання, завдяки чому і малюються «картинки»); 2) схеми (концепти-схеми схожі на мисленнєві картинки, але менш деталізовані); 3) гіпероніми (концепти-гіпероніми поділяються на два класи: гіпероніми-схеми і логічно структуровані концепти); 4) фрейми (концепт-фрейм можна порівняти з кадром, у рамки якого потрапляє все, що характерно для певної ситуації); 5) сценарії (концепт-сценарій завжди сюжетний, він виступає як заголовок для серії стереотипних дій); 6) інсайти (упакована у словнику інформація про конструкцію, внутрішню будову або функційну призначеність предмета); 7) скрипти (концепт-скрипт — це сюжетна схема, фрагменти якої треба додумати); 8) «калейдоскопічні» концепти (тобто концепти назв соціальної скерованості: обов'язок, сумління, страх...) [7, с. 35–63].

«Електричний двигун як структура представлення знань може бути і схемою, і фреймом, і навіть сценарієм у свідомості спеціаліста», — підкреслює учений [7, с. 74], отже, ті самі концепти можна подати в різному вигляді, у якому вони можуть стати доступними для вивчення.

У термінології ХТ, крім скриптів і «калейдоскопічних», наявні майже всі типи перелічених концептів, однак у попередніх працях ми репрезентували терміноконцепти, обмежені здебільшого фреймовими рамками, що мають ієрархічну будову й утворюють асоціації з суміжними, підпорядкованими їм субконцептами [16, с. 226–242, 253–409], оскільки, використовуючи мову своєї професії, людина несвідомо послуговується численними концептами, «упакованими у фреймові структури», адже «слова — назви, ярлики концептів» (McShane 1991) [9, с. 357].

Таким чином, терміни — це логічно сконструйовані концепти, і визначення кожного з них нагадує процес, схожий з дефініцією поняття у логіці. Головними вербальними формами концепту є слово і словосполучення [4, с. 40], [17, с. 59], і лише в разі однокомпонентності терміноконцепт може набувати генетичного тлумачення. На підставі класифікації А. Бабушкіна, аналізуючи професійну концептосферу інженера-холодильщика, що представлена в його свідомості як сукупність терміноконцептів ХТ, ми скористались когнітивними рамками у вигляді фреймів, які дали змогу висвітлити різні боки концептів, значення яких, на думку А. Бабушкіна, «збігаються з їх словниковим тлумаченням, тому вони близькі до традиційно інтерпретованих понять, але це лише один тип концептів у рамках загальної системи» [7, с. 96]. Проте, на погляд І. Стерніна, очевидно і протилежне: ніхто не в змозі описати концепт повністю, через те що він цілком не виражається в мові, і будь-яка репрезентація концепту буде суттєвим його спрощенням [18, с. 13–14]. Мабуть, це спрощення

зумовлено пріоритетністю одних форм уявлення концепту (фреймів) перед іншими, але розгляд цієї суперечності є завданням нашої наступної статті.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що, по-перше, «за терміном стоїть науковий концепт, сформований в результаті свідомої наукової діяльності, наукового узагальнення» [19, с. 8]. По-друге, проаналізувати структуру і сутність концепту можна лише на базі когнітивного аналізу, що передбачає дослідження системних значень і лексичних одиниць, які вербалізують концепт [20, с. 35]. Звичайно, є і неподільні концепти-гешталти, але переважно вони зазнають поділу, і загалом, багаточисельні. По-третє, дослідити їх можна по-різному. Так, з метою відділення ядра концепту від периферії, за В. Масловою, доцільно виконувати певні дії у відповідній послідовності, про що йшлося вище. По-четверте, оскільки репрезентація концептів передбачає різноманітність їх вигляду (схема, фрейм, сценарій тощо), то для здійснення повноцінного аналізу не варто віддавати перевагу якійсь одній його формі. І врешті, на прикладі терміноконцепту *холод* доведено, що можна відтворити й інші концепти галузі ШХ як фрагменти об'єктивної дійсності, встановивши професійний складник індивідуальної концептосфери інженера-холодильщика.

1. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник [для студ.-ів філол. спец.-ей вищ. навч.-их закладів]* / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2008. — 712 с.
2. Аскольдов С. А. *Концепт и слово* / С. А. Аскольдов // *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология]*. — М., 1997. — С. 267–279.
3. Павилёнис Р. И. *Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка: [монография]* / Р. И. Павилёнис. — М.: Мысль, 1983. — 286 с.
4. Степанов Ю. С. *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследований* / Ю. С. Степанов. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
5. Маслова В. А. *Когнитивная лингвистика: [учебное пособие]* / В. А. Маслова. — Минск: ТетраСистемс, 2004. — 256 с.
6. Карасик В. И. *Культурные доминанты в языке* / В. И. Карасик // *Языковая личность: культурные концепты: [сб. науч. тр.]*. — Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. — С. 3–16.
7. Бабушкин А. П. *Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка: [монография]* / А. П. Бабушкин. — Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. — 104 с.
8. Лихачёв Д. С. *Концептосфера русского языка* / Д. С. Лихачёв // *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология]*. — М., 1997. — С. 280–287.
9. Кубрякова Е. С. *Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в осознании мира: [монография]* / Е. С. Кубрякова. — М.: Язык славянской культуры, 2004. — 555 с.
10. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
11. Морозюк Т. В. *Теория холодильных машин и тепловых насосов: [монография]* / Т. В. Морозюк. — Одесса: Студия «Негоциант», 2006. — 712 с.
12. Фрумкина Р. М. *Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология?* / Р. М. Фрумкина // *Язык и наука конца XX века: [сб. статей]*. — М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1995. — С. 74–117.
13. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т. 4 (Т-яцур)* / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]. — [2-е изд.]. — М.: Прогресс, 1987. — 864 с.
14. Ханик Я. М. *Энергобережения. Ч. 1. Термодинамика: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]* / Я. М. Ханик, Я. М. Гнатюшин. — Л.: Афіша, 2004. — 206 с.
15. Южакова О. І. *Синонімія як спосіб пізнання світу* / О. І. Южакова // *Мова і культура (науковий журнал)*. — К.: Видавничий Дім Д. Бураго, 2008. — Вип. 10. — Т. IV (104). — С. 160–166.
16. Южакова О. І. *Формування української термінології холодильної техніки: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01* / Южакова Олена Іванівна. — Одеса, 2009. — 496 с.
17. Алефиренко Н. Ф. *Спорные проблемы семантики: [монография]* / Н. Ф. Алефиренко. — М.: Гнозис, 2005. — 326 с.
18. Стернин И. А. *Может ли лингвист моделировать структуру концепта?* / И. А. Стернин // *Материалы второй международной школы-семинара по когнитивной лингвистике: в 2-х ч. (Тамбов, 11–14 сент., 2000)*. — Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. — Ч. 2. — С. 13–17.
19. Гусева И. Г. *Когнитивно-дискурсивный анализ межотраслевой экологической терминологии в области рыбного промысла (на материале английского языка): автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки»* / И. Г. Гусева. — М., 2004. — 16 с.
20. Ивина Л. В. *Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): [учебно-методическое пособие]* / Л. В. Ивина. — М.: Академический проект, 2003. — 304 с. — «Gaudeamus».